

APELACJA W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

Tadeusz Ereciński

BIBLIOTEKA SĄDOWA

4. WYDANIE

APELACJA W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

Tadeusz Ereciński

BIBLIOTEKA SĄDOWA

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

4. WYDANIE

Stan prawny na 1 kwietnia 2020 r.

Wydawca

Klaudia Szawłowska-Milczarek

Redaktor prowadzący

Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne

Joanna Ośka

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2020

ISBN 978-83-8187-656-8

4. wydanie

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Od Autora	11
Rozdział I	
Apelacja w systemie środków zaskarżenia orzeczeń sądowych	13
1. Uwagi wstępne	13
2. Systemy zaskarżenia orzeczeń sądowych	16
3. Środki odwoławcze w Kodeksie postępowania cywilnego	20
4. Uwagi prawnoporównawcze	22
4.1. Apelacja według prawa austriackiego	22
4.2. Apelacja według prawa niemieckiego	27
4.3. Apelacja w prawie francuskim	33
Rozdział II	
Ewolucja przepisów o apelacji cywilnej	37
1. Apelacja według Kodeksu postępowania cywilnego z 1932 r.	37
2. Lata 1945–1996	49
3. Ogólna charakterystyka apelacji według ustawy z 1.03.1996 r.	52
4. Zmiany wprowadzone ustawą z 24.05.2000 r.	56
5. Zmiany w latach 2004–2014	58
6. Zmiany wprowadzone ustawą z 4.07.2019 r.	60

Rozdział III

Dopuszczalność apelacji	66
1. Dopuszczalność apelacji ze względu na istnienie orzeczenia, jego rodzaj i termin	67
1.1. Istnienie zaskarżonego orzeczenia	67
1.2. Orzeczenia podlegające zaskarżeniu apelacją	68
1.3. Termin do wniesienia apelacji	73
2. Podmioty uprawnione do wniesienia apelacji	78
2.1. Strony i uczestnicy postępowania	79
2.2. Inne podmioty	80
2.3. <i>Gravamen</i> (interes prawny)	81
3. Wymagania formalne apelacji	84
3.1. Warunki formalne apelacji jako pisma procesowego ...	86
3.2. Warunki formalne apelacji jako środka odwoławczego ...	88
3.2.1. Zakres zaskarżenia	88
3.2.2. Wskazanie zarzutów apelacyjnych i ich uzasadnienie	89
3.2.3. Nieważność postępowania	99
3.2.4. Nowe fakty i dowody	106
3.2.5. Wniosek apelacyjny	107
3.2.6. Wartość przedmiotu zaskarżenia	110

Rozdział IV**Postępowanie sprawdzające przed sądem drugiej instancji.**

Odpowiedź na apelację	113
1. Postępowanie przed sądem pierwszej instancji do 6.11.2019 r.	113
2. Postępowanie przed sądem drugiej instancji	119
2.1. Stan obowiązujący przed nowelizacją z 4.07.2019 r.	119
2.2. Obecna regulacja postępowania sprawdzającego	121
3. Odpowiedź na apelację	124

Rozdział V

Rozpoznanie apelacji przez sąd drugiej instancji	129
1. Skład sądu drugiej instancji. Posiedzenie niejawne i rozprawa	129

1.1. Stan prawny obowiązujący do 6.11.2019 r.	129
1.2. Stan prawny po zmianach dokonanych ustawą z 4.07.2019 r.	131
2. Zakres rozpoznania sprawy przez sąd drugiej instancji	137
2.1. Zakres przedmiotowy apelacji	137
2.2. Granice podmiotowe apelacji	161
2.3. Zakaz rozszerzania żądania	168
2.4. Kontrola postanowień, które nie podlegały zaskarżeniu	173
3. Postępowanie dowodowe przed sądem drugiej instancji	177
3.1. Nowe fakty i dowody	177
3.2. Ustalenia sądu drugiej instancji	191

Rozdział VI

Orzeczenia sądu drugiej instancji	205
1. Merytoryczne rozstrzygnięcie sprawy przez sąd drugiej instancji	205
1.1. Oddalenie apelacji	207
1.2. Orzeczenie reformatoryjne	209
1.3. Uchylenie orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania	212
1.3.1. Uwagi ogólne	212
1.3.2. Nierozpoznanie istoty sprawy	216
1.3.3. Ocena prawna	227
2. Rozstrzygnięcia niemerytoryczne sądu drugiej instancji	231
2.1. Odrzucenie pozwu i umorzenie postępowania	231
2.2. Przedstawienie zagadnienia prawnego	234
3. Zakaz <i>reformationis in peius</i>	242
4. Uzasadnianie i doręczanie orzeczeń sądu drugiej instancji	246
4.1. Uzasadnianie orzeczeń	246
4.2. Doręczanie orzeczeń	250
5. Prawomocność i wykonalność wyroków sądu drugiej instancji	251
5.1. Prawomocność	251
5.2. Wykonalność	252

Rozdział VII

Odrębności w zakresie regulacji apelacji	257
1. Apelacja od wyroku wydanego na podstawie art. 191 ¹	257
2. Apelacja w postępowaniu uproszczonym	259
2.1. Podstawy apelacji uproszczonej	261
2.2. Sposób rozpoznania apelacji	264
2.3. Postępowanie dowodowe	265
2.4. Orzekanie	266
2.5. Uzasadnienie wyroku sądu drugiej instancji	268
Bibliografia	271
Aneks	281
1. Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 1999 r. III CZP 59/98 (OSNC 1999/7–8, poz. 124)	281
2. Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2008 r. III CZP 49/07 (OSNC 2008/6, poz. 55)	303
3. Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 15 maja 2014 r. III CZP 88/13 (OSNC 2014/11, poz. 108)	323

Rozdział I

APELACJA W SYSTEMIE ŚRODKÓW ZASKARŻENIA ORZECZEŃ SĄDOWYCH

1. Uwagi wstępne

Celem rozpoznania sprawy cywilnej jest wydanie przez sąd trafnego rozstrzygnięcia, opartego na obowiązujących przepisach prawa materialnego, ustaleniach faktycznych zgodnych z prawdą, oraz udzielenie tym samym żądanej ochrony prawnej uprawnionym do tego podmiotom. Cel ten może i powinien być osiągnięty przez staranne i wnikliwe rozpoznanie oraz rozstrzygnięcie sporu przez sąd pierwszej instancji. Sąd ten w najpełniejszy sposób może realizować zasadę bezpośredniości – przez osobisty kontakt ze stronami oraz środkami dowodowymi.

Orzeczenie sądowe może jednak okazać się błędne. Również strona może uważać, że nie spełniło ono jej oczekiwań albo ma wady. Doświadczenie życiowe pokazuje, że nie da się całkowicie wyeliminować błędów dotyczących postępowania lub wyroku, wynikających z niewłaściwego rozumienia obowiązujących przepisów prawa procesowego lub materialnego. Sprzyjają temu także niejasne prawo oraz błędy legislacyjne wywołane często pośpiechem związanym z koniecznością nadążania za postępującą współcześnie juredyzacją życia społecznego.

Istniejąca już od dawna możliwość kontroli orzeczenia sądowego przez sąd wyższej instancji znalazła nowe uzasadnienie w idei praw człowieka, a w szczególności prawa do sądu, rozumianego jako prawa do rzetelnej procedury sądowej. Wprowadzie w systemie Europejskiej

konwencji praw człowieka z 1950 r. obowiązek istnienia prawa odwołania się do sądu drugiej instancji jest ograniczony do spraw karnych, jednak wyższy standard w tym zakresie został przyjęty w Konstytucji RP z 1997 r. Zgodnie z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne. Jednocześnie art. 78 zdanie pierwsze Konstytucji RP stwierdza, że każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń sądowych. Wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarzania określa ustawa. Pomijając spór co do relacji między tymi normami, nie ulega wątpliwości, że każdy ma prawo do zaskarżenia merytorycznego orzeczenia sądu pierwszej instancji do sądu drugiej instancji.

Wątpliwości co do znaczenia pojęcia instancyjności wynikły z faktu, że w Konstytucji RP nie określono treści tego terminu i posłużono się nim jako niedookreśloną nazwą ogólną, choć jednocześnie pojęcie to znane było językowi prawniczemu¹.

Instancyjność postępowania jest utożsamiana z możliwością zaskarżenia orzeczenia do wyższej instancji, w wyniku którego następuje rozdzielenie postępowania w sprawie, które jest przeprowadzane kolejno przed sądami różnych instancji. Celem tego rozdzielenia jest

¹ Por. F. Zedler, *Zagadnienie instancyjności postępowania cywilnego* [w:] *Prace z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego J. Pietrzykowskiego*, Warszawa 2000, s. 377; T. Wiśniewski, *Problematyka instancyjności postępowania sądowego w sprawach cywilnych* [w:] *Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego S. Rudnickiego*, Warszawa 2005, s. 290 i n.; A. Jakubecki, *Kilka uwag o instancyjności postępowania cywilnego na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały konferencyjne (Serock 24–26.09.2009 r.)*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 81 i n.; M. Michalska-Marciniak, *Definicja pojęcia „instancja”* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały konferencyjne (Serock 24–26.09.2009 r.)*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 488 i n.; M. Michalska-Marciniak, *Zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego a prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (zagadnienia wybrane)* [w:] *Aurea praxis, Aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 2951; P. Grzegorzczak [w:] *Konstytucja RP*, t. 2, *Komentarz do art. 87–243*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, komentarz do art. 176, s. 984 i n.

przeprowadzenie kontroli przez sąd wyższej instancji nad rozstrzygnięciem dokonany przez sąd niższej instancji.

Kontrolę uruchamia zaskarżenie orzeczenia przez legitymowany do tego podmiot. W grę nie wchodzi w zasadzie odwołanie albo zmiana orzeczenia przez sąd z urzędu. Cecha odwoalności wiąże się przede wszystkim z czynnościami procesowymi stron. Wyroki sądu muszą być stabilne. Wiążą one sąd, który je wydał, i nie można ich zmieniać ani poprawiać. Ewentualna zmiana orzeczenia przez sąd, który je wydał, może dotyczyć postanowień, i to z reguły w wyniku inicjatywy strony (np. co do zażalenia w wypadkach przewidzianych w art. 395 § 2 k.p.c.). To, że wyrok jest nieodwoalny, nie uniemożliwia jego zaskarżenia.

Inaczej niż w prawie cywilnym materialnym ustawodawca, jako następstwa wadliwego orzeczenia, nie przewiduje możliwości stwierdzenia jego nieważności z mocy prawa. Orzeczenie sądu w postępowaniu cywilnym pozostaje więc mimo swych wad, nawet istotnych, ważne aż do chwili, w której innym orzeczeniem sądowym nie zostanie stwierdzona jego nieważność. Nieważność postępowania jest zatem tylko jedną z przyczyn uzasadniających zaskarżenie orzeczenia sądu w postępowaniu cywilnym.

W konsekwencji w postępowaniu sądowym musi istnieć system środków procesowych pozwalający na eliminację wadliwego orzeczenia sądowego i zastąpienie go orzeczeniem trafnym. Cechą środków zaskarżenia jest to, że istnieje związek przyczynowy między nimi a wydanym już orzeczeniem sądowym².

² Por. m.in.: M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura*, Warszawa 1947, s. 630 i n.; W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 80; A. Oklejak, *Z problematyki zaskarżalności orzeczeń sądowych w postępowaniu cywilnym*, St. Cyw. 1975, t. XXV–XXVI, s. 215; S. Hanausek, *System zaskarżania orzeczeń sądowych w nowym polskim postępowaniu cywilnym*, St. Cyw. 1967, t. IX, s. 141; W. Siedlecki, *Zaskarżalność orzeczeń w sądowym postępowaniu cywilnym* [w:] „*Studia z zakresu prawa procesu cywilnego*”. *Księga pamiątkowa ku czci Z. Resicha*, Warszawa 1985, s. 271; W. Siedlecki [w:] *System prawa procesowego cywilnego. Zaskarżanie orzeczeń sądowych*, t. 3, Ossolineum 1986, s. 12 i n.; P. Osowy, *Systemy*

Głównymi przyczynami wadliwości orzeczeń sądowych są błędy w rozumowaniu, które mogą wystąpić albo na płaszczyźnie prawnej, albo faktycznej, oraz błędy w postępowaniu. Szczególnym błędem rozumowania jest błąd pogwałcenia prawa, który polega na zastosowaniu przez sąd nieistniejącego przepisu lub niezastosowaniu przepisu istniejącego³.

Zaskarżeniu podlegają nie tylko orzeczenia wadliwe. Wystarczające jest wystąpienie hipotetycznej wadliwości orzeczenia sądowego.

Celem zaskarżenia jest zweryfikowanie orzeczenia sądu pierwszej instancji. W jego wyniku powinno nastąpić potwierdzenie jego prawidłowości lub wydanie nowego orzeczenia wolnego od wad. Zaskarżenie orzeczenia może mieć także istotne znaczenie dla zapewnienia jednolitości stosowania i wykładni prawa, co stanowi jeden z filarów prawidłowo funkcjonującego wymiaru sprawiedliwości w demokratycznym państwie prawa.

2. Systemy zaskarżenia orzeczeń sądowych

Zaskarżalność orzeczenia sądowego jest współcześnie podstawową jego cechą, zaś do zmiany lub uchylecia orzeczenia sądowego służą środki zaskarżenia. Ogół tych środków, dopuszczalnych przez obowiązującą ustawę procesową, tworzy system zaskarżenia orzeczeń o zróżnicowanym charakterze. Dyferencjacja ta wynika m.in.: z dopuszczalnych podstaw zaskarżenia, z charakteru i zakresu postępowania wywołanego wniesieniem danego środka oraz z tego, czy zaskarżenie dotyczy orzeczenia jeszcze nieprawomocnego czy już prawomocnego⁴.

zwyczajnych środków zaskarżenia w prawie procesowym cywilnym w Europie – zagadnienia wybrane, Rej. 2003/11, s. 61; T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2009, s. 270 i n.; T. Wiśniewski [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. 3, cz. 1, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 119 i n.

³ Zob. np. A. Oklejak, *Apelacja w procesie cywilnym*, Kraków 1994, s. 3.

⁴ Co do klasyfikacji środków odwoławczych zob. przede wszystkim S. Hanausek, *Orzeczenie sądu rewizyjnego w procesie cywilnym*, Warszawa 1966, s. 11 i n.; T. Wiśniewski, *Przebieg...*, s. 277 i n., oraz T. Ereciński [w:] *System prawa procesowego cywilnego*, t. 3, cz. 1, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 57 i n.

Ze względu na określenie podstaw zaskarżenia wyróżnia się dwa główne typy zaskarżania orzeczeń sądowych – system **pełnego zaskarżenia** oraz system **ograniczonego zaskarżenia**.

W systemie pełnego zaskarżenia ustawa procesowa nie wymaga od wnoszącego środek prawny sprecyzowania błędów, którymi dotknięte jest – jego zdaniem – orzeczenie sądu niższej instancji. Sąd instancji wyższej jest obowiązany zbadać zaskarżone orzeczenie nawet wtedy, gdy skarżący ograniczył się do stwierdzenia, że jego zdaniem orzeczenie jest nietrafne, wadliwe (niesprawiedliwe). System nieograniczonego odwołania przyczynia się do przewlekłości postępowania. Postępowanie przed sądem wyższej instancji jest nie tylko kontynuacją postępowania pierwszoinstancyjnego, ale także kolejnym merytorycznym rozpoznaniem sprawy. W systemie tym aktywność skarżącego jest ograniczona, skoro to na sądzie wyższej instancji faktycznie spoczywa obowiązek znalezienia błędów orzeczenia oraz określenie kierunku i zakresu dokonywanej kontroli.

W systemie zaskarżenia ograniczonego skarżący jest obowiązany wskazać przyczyny (podstawy) zaskarżenia. Zakres ograniczenia może być różny. Ustawa procesowa enumeratywnie wylicza podstawy, na których może być oparte zaskarżenie orzeczenia, a skarżący uruchamia badanie orzeczenia sądu niższej instancji tylko wtedy, gdy wskaże co najmniej jedną podstawę zaskarżenia. Sąd wyższej instancji kontroluje orzeczenie na podstawie zgodności podniesionych przez skarżącego uchybień z podstawami wskazanymi w ustawie.

W podtypie zaskarżenia mniej ograniczonego podmiot skarżący musi podać przyczyny, które jego zdaniem powodują wadę orzeczenia. Mogą to być jednak wszystkie uchybienia, które powodują niedopuszczalność lub niezasadność orzeczenia sądu niższej instancji⁵.

⁵ Por. m.in. W. Siedlecki [w:] *System...*, s. 193 i n.; J. Niejadlik, *Kontrola rewizyjna postanowień poprzedzających wydanie wyroku w procesie cywilnym*, Warszawa 1978, s. 25 i n.; T. Wiśniewski [w:] *System...*, s. 124 i n.; P. Grzegorzczak, *Dopuszczalność i kształt apelacji w postępowaniu cywilnym – perspektywy przyszłej regulacji z uwzględnieniem standardów konstytucyjnych i międzynarodowych* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014, s. 255 i n.

Zakres postępowania przed sądem wyższej instancji uzależniony jest od dopuszczalności nowych faktów i dowodów przed tym sądem. Ograniczenie nowości przyspiesza postępowanie, rodzi jednak niebezpieczeństwo, że orzeczenie będzie nieadekwatne do stanu faktycznego i prawnego istniejącego w chwili orzekania przez sąd wyższej instancji.

Najszerszy zakres postępowania występuje w tych systemach, w których sąd apelacyjny dokonuje ponownego, nieograniczonego badania sprawy. Postępowanie apelacyjne jest wtedy dalszym etapem postępowania, które toczyło się przed pierwszą instancją. W tym systemie zadaniem sądu apelacyjnego jest wydanie ponownego wyroku rozstrzygającego o roszczeniu dochodzonym pozwem. Na sędzie odwoławczym ciąży obowiązek ostatecznego załatwienia sprawy przez zatwierdzenie lub zmianę zaskarżonego wyroku. Zwracanie sprawy do ponownego rozpoznania sądowi pierwszej instancji jest, co do zasady, niedopuszczalne i może nastąpić wyłącznie wyjątkowo. Tego rodzaju system nazywany jest systemem apelacji pełnej (nieograniczonej).

Przeciwieństwem systemu apelacji pełnej jest apelacja ograniczona. Rola sądu drugiej instancji ogranicza się wyłącznie do kontroli mającej na celu rozpatrzenie trafności orzeczenia sądu pierwszej instancji na tle materiału zebranego przez ten sąd. Sąd drugiej instancji nie może uzupełnić tego materiału, a gdyby materiał ten okazał się niewystarczający do wydania orzeczenia, może znieść zaskarżone orzeczenie i zwrócić sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania. Sąd drugiej instancji orzeka zatem o zasadności wyroku sądu pierwszej instancji na podstawie stanu faktycznego sprawy ustalonego przez sąd, który wydał zaskarżony wyrok⁶.

Zarówno system apelacji pełnej, jak i ograniczonej mają swoje zalety i wady. System apelacji ograniczonej odpowiada bardziej swą konstrukcją istocie środka zaskarżenia, którego jedną z głównych cech jest funkcja kontrolna.

⁶ Zob. np. M. Waligórski, *Środki odwoławcze Kodeksu postępowania cywilnego w oświetleniu materiałów Komisji Kodyfikacyjnej*, NPC 1933, s. 322.

W systemie apelacji pełnej sąd drugiej instancji może uzupełnić materiał procesowy zgromadzony przez sąd pierwszej instancji, a zatem podstawy wyrokowania obu sądów mogą być inne. Prowadzi to do utraty przez orzeczenie sądu odwoławczego charakteru orzeczenia kontrolnego i w konsekwencji rola obu sądów staje się właściwie równorzędna, skoro zarówno sąd pierwszej instancji, jak i sąd odwoławczy orzekają o roszczeniu dochodzonym pozewem na różnych podstawach faktycznych. W systemie apelacji pełnej zaskarżenie wyroku sądu pierwszej instancji na podstawie nowych faktów i dowodów oraz wydanie przez sąd odwoławczy wyroku na podstawie nowego stanu faktycznego sprawy mogą prowadzić do podważenia zaufania do sądów niższej instancji oraz do utrwalenia przekonania o niskiej kompetencji tych sądów.

System apelacji ograniczonej przyczynia się do utrwalenia i pogłębienia zasady koncentracji materiału procesowego przez zmuszenie strony do przedstawienia całego materiału w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji. Groźba ograniczenia dopuszczalności twierdzeń i dowodów w drugiej instancji odgrywa rolę czynnika skupiającego postępowanie w pierwszej instancji. System apelacji ograniczonej przenosi cały ciężar postępowania przed sąd pierwszej instancji oraz nakłada zarówno na sąd, jak i na strony większe obowiązki. W systemie tym dopuszczalne jest naprawienie błędów popełnionych tylko przez sąd pierwszej instancji. Ukształtowanie w ustawie procesowej zasad postępowania przed sądem pierwszej instancji w dużej mierze zależy zatem od przyjętego przez dany system prawny modelu apelacji.

We współczesnych ustawach procesowych rzadko występują czyste modele apelacji. Zwykle model apelacji przyjęty przez dany system procesowy stanowi kombinację systemu apelacji pełnej i apelacji ograniczonej. Środek prawny przysługujący od nieprawomocnych wyroków sądów pierwszej instancji tradycyjnie przyjmuje jednak nazwę apelacji, bez dodatkowych przymiotników.

W ostatnich latach obserwujemy w państwach europejskich dążenie do ograniczenia zakresu kontroli instancyjnej w systemie środków

zaskarżenia. Z pewnym uproszczeniem twierdzi się, że apelacja ukierunkowana na rozpoznanie sprawy na nowo w kształcie zbliżonym do polskiej funkcjonuje obecnie we Francji, Holandii i Belgii. Odmiennej model, w którym punkt ciężkości stanowi ocena prawidłowości zaskarżonego orzeczenia, występuje w licznych ustawodawstwach (np. austriackim, niemieckim, litewskim, norweskim, czeskim i włoskim)⁷.

Kwestia optymalnego współcześnie modelu apelacji była przedmiotem wstępnych analiz w ramach prac Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego. Nie zostały one jak dotąd podjęte po rozwiązaniu tej Komisji w grudniu 2015 r.

3. Środki odwoławcze w Kodeksie postępowania cywilnego

Na podstawie art. 363 § 1 w zw. z art. 367 § 1 k.p.c. należy przyjąć, że apelacja jest w naszym systemie prawa procesowego cywilnego środkiem odwoławczym różnym od innych środków zaskarżenia. Obok apelacji środkiem odwoławczym jest także zażalenie. Innymi środkami zaskarżenia są np.: sprzeciw od wyroku zaocznego, zarzuty od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym, sprzeciw od nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym, skarga na czynności komornika, szczególne zarzuty w postępowaniu egzekucyjnym, skarga na orzeczenie referendarza sądowego.

Cechą środków odwoławczych jest ich **dewolutywność** oraz **suspensywność**.

⁷ Szerzej zob. P. Grzegorzczak [w:] *Dopuszczalność i kształt...*, s. 242 i n.; T. Wiśniewski, *Czy potrzebne są zmiany w systemie środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym?*, PPC 2011/2, s. 7 i n.; M. Michalska-Marciniak, *Apelacja w procesie cywilnym (uwagi de lege ferenda)* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014, s. 606 i n.; J. Gudowski, *Pogląd na apelację* [w:] *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci prof. T. Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, t. 1, Warszawa 2011, s. 268 i n.

Środek odwoławczy jest dewolutywny, bo w następstwie jego wniesienia dochodzi do przeniesienia rozpoznania sprawy przed sąd **hierarchicznie wyższy** niż ten, który wydał zaskarżone orzeczenie. Dewolutywność jest więc powiązana z instancyjnością postępowania sądowego. Dewolutywność jest zawsze cechą apelacji, natomiast doznaje ograniczenia w wypadku zażalenia (art. 395 § 2 k.p.c.). Suspensywność orzeczenia polega na tym, że wniesienie środka odwoławczego **wstrzymuje uprawomocnienie się** zaskarżonego orzeczenia, i to niezależnie od tego, czy dany środek jest dewolutywny⁸.

Rozgraniczenie apelacji i zażalenia opiera się na kryterium przedmiotu rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji. Apelacja służy, mówiąc ogólnie, zaskarżeniu merytorycznych rozstrzygnięć sądu, a zażalenie w swym klasycznym kształcie przysługuje od procesowych orzeczeń sądu, tj. postanowień sądu pierwszej instancji kończących postępowanie w sprawie oraz od postanowień sądu pierwszej instancji i zarządzeń przewodniczącego wymienionych w zasadzie w art. 394 § 1 k.p.c. (por. ponadto art. 394^{1a} co do zażeń do innego składu sądu pierwszej instancji).

Apelacja według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego polega na merytorycznym rozpoznaniu sprawy przez sąd drugiej instancji na skutek skargi strony i w jej granicach. Chodzi nie tylko o przeprowadzenie kontroli zaskarżonego orzeczenia pod względem merytorycznym i prawnym, ale także o poczynienie przez sąd drugiej instancji własnych ustaleń faktycznych.

Środek prawny o charakterze apelacyjnym powinien przede wszystkim zmierzać do zmiany zaskarżonego orzeczenia, względnie zastąpienia go nowym orzeczeniem. Uwzględnienie apelacji powinno prowadzić przede wszystkim do orzeczenia reformatoryjnego, a tylko wyjątkowo do innego rozstrzygnięcia.

⁸ Por. W. Siedlecki [w:] *System...*, s. 29; T. Ereciński [w:] *System...*, s. 108 i n.

podjęcia przez sąd drugiej instancji określonych postanowień, dotyczących kosztów sądowych, na posiedzeniu niejawnym w składzie jednego sędziego. Treść tego przepisu została zmieniona ustawą z 17.12.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r. Nr 7, poz. 45). W § 4 (obecnie już nieobowiązującym) dodano regulację dotyczącą ustanowienia przez sąd dla strony adwokata lub radcy prawnego. Zmiana ta weszła w życie 19.04.2010 r.

Ustawa z 17.12.2009 r. zmieniła także treść art. 374.

Ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 233, poz. 1381) wprowadziła zmianę dotyczącą sposobu wnoszenia apelacji (art. 369 § 3) oraz dodała możliwość wniesienia zażalenia na orzeczenie kasatoryjne sądu drugiej instancji (art. 394¹ § 1¹). Ta ustawa weszła w życie 3.05.2012 r.

Ustawa z 29.08.2014 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. poz. 1296) wprowadziła zmiany dotyczące właściwości sądu (nowe sformułowanie art. 369 § 2 k.p.c.), sprawozdania sędziego (art. 377 k.p.c.) oraz kolejne zmiany co do uzasadnienia wyroku sądu drugiej instancji (nowe brzmienie art. 387 i 505¹² k.p.c.). Zmiany te weszły w życie 27.10.2014 r.

6. Zmiany wprowadzone ustawą z 4.07.2019 r.

W ramach dużej nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzonej ustawą z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469 ze zm.) ustawodawca nie zmienił konstrukcji apelacji cywilnej, wprowadził jednak kilka istotnych korekt mających na celu usprawnienie postępowania apelacyjnego. Z tego punktu widzenia najważniejsze jest

zniesienie w ramach postępowania międzyinstancyjnego wstępnego badania apelacji przed sądem pierwszej instancji, jako dublującego czynności kontrolne. W związku z tym uchylony został art. 370 k.p.c. o możliwości odrzucenia apelacji przez sąd pierwszej instancji, zmieniono treść art. 371, uchylono art. 372, nadano nową treść art. 373 dotyczącemu odrzucenia apelacji przez sąd drugiej instancji oraz dodano nowy art. 373¹ traktujący o uprawnieniach przewodniczącego w sądzie drugiej instancji. Dzięki dodaniu nowego § 2 w art. 373 do dokonywania czynności związanych z nadaniem biegu apelacji upoważniony został referendarz sądowy.

W rezultacie rola sądu pierwszej instancji ograniczona została do oczekiwania na złożenie apelacji oraz do niezwłocznego przekazania jej wraz z aktami sprawy do sądu odwoławczego. Na odrzucenie apelacji przysługiwać będzie niedewolutywne zażalenie poziome (do innego składu sądu drugiej instancji – art. 394² § 1).

Nowe brzmienie art. 374 i 375 k.p.c. sprawia, że sąd drugiej instancji może rozpoznać sprawę na posiedzeniu niejawnym, jeżeli przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne. Jeżeli strona w apelacji lub odpowiedzi na apelację złoży wniosek o przeprowadzenie rozprawy, rozpoznanie sprawy nie będzie dopuszczalne z wyjątkiem cofnięcia pozwu, cofnięcia apelacji oraz gdy zachodzi nieważność postępowania.

Postępowanie apelacyjne ma charakter merytoryczny, sąd drugiej instancji rozpoznaje sprawę, a nie apelację. Ograniczenie jawności rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy w postępowaniu apelacyjnym może zatem naruszać konstytucyjną zasadę jawności postępowania sądowego²⁵.

Zmiany mniej istotne dotknęły także składu sądu apelacyjnego, wymagań apelacji oraz terminu do jej wniesienia (częściowo nowe brzmienie art. 367–369).

²⁵ Por. trafną krytykę m.in.: A. Kościółek, *Zasada jawności w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2018, s. 480–481 i 508 i n.; T. Zembrzusi, *Dokąd zmierza apelacja w postępowaniu cywilnym*, PS 2019/7–8, s. 55–56.

Strona powołując nowe fakty lub dowody, będzie musiała uprawdopodobnić, że ich powołanie w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji nie było możliwe albo że potrzeba powołania się na nie wynikła później (art. 368 § 1 pkt 4 w zw. z art. 368 § 1²). Korekta tych przepisów wydaje się zbędna, dotychczas strona powołując w apelacji w razie potrzeby nowe fakty i dowody, miała wykazać, że ich powołanie przed sądem pierwszej instancji nie było możliwe albo że potrzeba powołania się na nie wynikła później. Jednocześnie sąd drugiej instancji mógł pominąć nowe fakty i dowody, jeżeli strona mogła je powołać w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, chyba że potrzeba powołania się na nie wynikła później (art. 381 k.p.c.).

Istotniejszą zmianą w zakresie wymagań apelacji jest nałożenie na stronę powinności, aby w zarzutach co do podstawy faktycznej rozstrzygnięcia wskazać fakty ustalone przez sąd pierwszej instancji niezgodnie z rzeczywistym stanem rzeczy lub istotne dla rozstrzygnięcia fakty nieustalone przez sąd pierwszej instancji (art. 368 § 1¹, § 1³ tego przepisu dotyczy faktów wykazanych dowodem utrwalonym za pomocą urządzeń rejestrujących dźwięk albo obraz i dźwięk). Można wątpić, czy te nowe wymagania formalne będą mogły spełnić osoby niezastępowane w postępowaniu apelacyjnym przez profesjonalnego pełnomocnika.

Nowelizacja wprowadziła zmiany dotyczące długości terminu do wniesienia apelacji i oznaczenia początku jego biegu. W zakresie terminu uchylenie w art. 369 k.p.c. dotychczasowego § 2 tego przepisu oznacza, że nie można będzie wnieść apelacji bez uzyskania uzasadnienia orzeczenia sądu pierwszej instancji. Dodany § 1¹ dotyczy sytuacji, w której nastąpiło przedłużenie terminu do sporządzenia uzasadnienia wyroku i wydłuża termin do wniesienia apelacji do trzech tygodni. Zgodnie z nowym brzmieniem art. 369 § 3 dwutygodniowy termin do wniesienia apelacji uważa się za zachowany także wtedy, gdy przed jego upływem strona wniosła apelację bezpośrednio do sądu drugiej instancji.

W konsekwencji zmiany art. 386 § 5 w razie uchylenia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania sąd pierwszej instancji

rozpoznaje ją w tym samym składzie, chyba że nie jest to możliwe lub powodowałoby nadmierną zwłokę w postępowaniu. Ponowne rozpoznanie sprawy przez tego samego sędziego jest wysoce dyskusyjne i zagraża zasadzie bezstronności sędziego wyrażonej w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Przewidziane wyjątki mają charakter ocenny i nieostry. Trudno znaleźć także uzasadnienie dla zmiany w art. 386 § 6 i wyłączenia związania sądu pierwszej instancji przy ponownym rozpoznaniu sprawy wskazaniami co do dalszego postępowania. W przepisie tym sprecyzowano ponadto wyłączenie od związania oceną prawną, dodając sytuację zmiany stanu prawnego lub faktycznego oraz wydania przez Sąd Najwyższy uchwały rozstrzygającej zagadnienie prawne w odmienny sposób.

Zmiana dokonana w art. 387 k.p.c. dotyczy uzasadnienia wyroku sądu odwoławczego. Uzasadnienie to ma m.in. zawierać wskazania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, które może ograniczyć się do stwierdzenia, że sąd drugiej instancji przyjął za własne ustalenia sądu pierwszej instancji, chyba że sąd drugiej instancji zmienił lub uzupełnił te ustalenia. Jeżeli sąd drugiej instancji przeprowadził postępowanie dowodowe lub odmiennie ocenił dowody, uzasadnienie powinno zawierać także ustalenie faktów, które sąd drugiej instancji uznał za udowodnione (dodany w art. 387 § 2¹ pkt 1). Z kolei wyjaśnienie podstawy prawnej wyroku ma zawierać przytoczenie przepisów prawa i objąć ocenę poszczególnych zarzutów apelacyjnych, a poza tym może ograniczyć się do stwierdzenia, że sąd drugiej instancji przyjął za własne oceny sądu pierwszej instancji (art. 387 § 2¹ pkt 2). W konsekwencji niedopuszczalne będzie pominięcie w ogóle w uzasadnieniu ustaleń faktycznych, nawet wtedy, gdy w apelacji strona nie zgłosiła zarzutów dotyczących tych ustaleń.

Drobne korekty wprowadzone w art. 387 § 3 i 4 związane są ze zmianami dokonanymi w innych przepisach Kodeksu.

Nową redakcję uzyskał art. 388, dotyczący wstrzymania wykonania orzeczenia sądu drugiej instancji. Dokonana korekta nie polega jednak na merytorycznej zmianie tej instytucji.

Osobnego omówienia wymagają przepisy zawarte w nowym art. 391¹ § 1–7 normujące wniesienie apelacji od wyroku wydanego w razie uznania powództwa przez sąd pierwszej instancji za oczywiście bezzasadne (na podstawie nowego art. 191¹ k.p.c.)²⁶.

Na podstawie tego ostatniego przepisu sąd pierwszej instancji może w uproszczony sposób orzec w sytuacji, gdy oceni, że z treści pozwu i załączników oraz przedstawionych przez powoda faktów wynika oczywista bezzasadność powództwa. Uproszczone rozpoznanie takiego powództwa znalazło odzwierciedlenie także w kontroli instancyjnej w ramach postępowania apelacyjnego. Przepis art. 391¹ § 1 k.p.c. pozwala ograniczyć formalne badanie apelacji (w szczególności nie wzywać powoda do usunięcia jej braków ani uiszczenia opłat), umożliwia rozpoznanie apelacji na posiedzeniu niejawnym, bez doręczenia apelacji osobie wskazanej jako pozwana i bez rozpoznania wniosków złożonych wraz z tą apelacją. Jeżeli sąd drugiej instancji stwierdzi, że powództwo nie jest oczywiście bezzasadne, uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania sądowi pierwszej instancji. W pozostałych wypadkach oddala apelację (art. 391¹ § 3). Paragraf 4 art. 391¹ dotyczy uproszczonego uzasadnienia orzeczenia oddalającego apelację, a § 5 – doręczenia wyroku sądu apelacyjnego (doręcza się go tylko powodowi).

Na wyrok sądu apelacyjnego uchylający wyrok wydany na podstawie art. 191¹ k.p.c. nie przysługuje zażalenie do Sądu Najwyższego (art. 391¹ § 6). Ostatni paragraf art. 391¹ odnosi się do wypadku uchylenia „uproszczonego” wyroku i określa, że przy ponownym rozpoznaniu ilekroć ustawa przewiduje zwrot pozwu, sąd umarza postępowanie, i że wraz z odpisem pozwu doręcza się pozwanemu odpisy apelacji oraz wyroki sądów obu instancji z uzasadnieniem.

Dokonywanie uproszczonej oceny zarówno zasadności powództwa przez sąd pierwszej instancji, jak i zasadności apelacji na podstawie przesłanki „oczywistej bezzasadności” budzi zasadnicze zastrzeżenia

²⁶ Krytycznie o tej nowej instytucji zob. A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 508 i n.; T. Zembrzusi, *Dokąd zmierzasz apelacja...*, s. 57–59.

wynikające z nieostrości i dowolności w ustalaniu granic tej przesłanki. Należy ponadto zauważyć, że w sprawach, w których powództwo oddalono na podstawie art. 191¹, w zasadzie nie przysługuje skarga kasacyjna (zob. nowe § 4 i 5 w art. 398² k.p.c.).

Zmiany dotyczące apelacji weszły w życie 7.11.2019 r.

Apelacja w postępowaniu cywilnym jest opracowaniem, w którym całościowo przedstawiono problematykę podstawowego środka odwoławczego przysługującego stronom od merytorycznych orzeczeń sądu pierwszej instancji. Autor uwzględnił w publikacji wiele istotnych orzeczeń Sądu Najwyższego, które wyjaśniają charakter prawny apelacji i problemy związane z jej stosowaniem. W aneksie zostały zamieszczone teksty trzech przełomowych uchwał składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego analizowanych wnikliwie w treści publikacji.

Obecne wydanie zostało uzupełnione o najnowsze orzecznictwo. Uwzględniono m.in. nowelizacje Kodeksu postępowania cywilnego ustawami z 4 lipca 2019 r. i z 13 lutego 2020 r. (Dz.U. 2019 poz. 1469, Dz.U. 2020 poz.288).

Książka jest przeznaczona dla pełnomocników i sędziów, a także aplikantów tych zawodów prawniczych. Będzie również użyteczna dla osób, które bez pomocy profesjonalnych pełnomocników pragną zaskarżyć wyrok sądu pierwszej instancji.

Tadeusz Erciński – profesor prawa Uniwersytetu Warszawskiego; sędzia Sądu Najwyższego w stanie spoczynku, były Prezes SN kierujący pracami Izby Cywilnej; wybitny cywilista o ogromnym dorobku piśmienniczym z zakresu postępowania cywilnego, prawa o ustroju sądów powszechnych, międzynarodowego postępowania cywilnego oraz międzynarodowego arbitrażu handlowego; wieloletni członek i do grudnia 2015 r. Przewodniczący Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego.

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL